

Het is een taak van de overheid om consumenten financieel wijzer te maken, betoogt Olaf Simonse

Originele tekst, waarvan ingekorte versie verscheen in Trouw/Podium 12 oktober 2009

Evelien is 26 jaar en heeft een schuld van € 28.000. Daarnaast is ze onlangs werkloos geworden. Ze heeft moeite om haar vaste lasten te betalen. “Ik bespaar op alles wat je je kunt bedenken”, schrijft ze op één van de vele webfora over schulden, “ik vrees het ergste. Ik schat dat ik pas over 25 jaar schuldenvrij ben”. Is dit een kwestie van eigen schuld dikke bult, of ligt hier ook een taak voor de overheid? Feit is dat er ruim 700.000 huishoudens in Nederland kampen met problematische schulden. In dit artikel worden vijf redenen gegeven waarom de overheid een taak heeft de consument wijzer in geldzaken te maken.

De sombere berichten van Prinsjesdag bevestigen wat we eigenlijk al wisten: we zitten in economisch zwaar weer. Het spreekt voor zich dat de overheid alles op alles zet om de economie uit het slop te helpen en tegelijkertijd de overheidsfinanciën in de tang te houden. Maar het is onvermijdelijk dat veel mensen te maken krijgen met een krappere beurs. Een belangrijke vraag daarbij is: welke taak heeft de overheid om mensen hierop voor te bereiden en te voorkomen dat mensen in een vergelijkbare situatie als Evelien terecht komen?

Waar houdt de verantwoordelijkheid van de overheid op en waar begint die van het individu? Deze vraag is bijna even oud als de overheid zelf. Al in de tijd van de Griekse stadstaat bogen denkers als Aristoteles en Plato zich erover. De afgelopen tijd laait het debat regelmatig op, bijvoorbeeld in het geval van de 13-jarige Laura, die in haar eentje de wereld rond wil zeilen. Is dit verantwoord? Die kwestie beheerste de voorpagina's dagenlang. Vooral de vraag wie daar eigenlijk over gaat (Laura zelf, haar vader, haar moeder, de overheid?), hield de gemoederen bezig.

Ook in het financiële domein is de discussie actueel, niet in de laatste plaats omdat mensen nu de gevolgen van de recessie in hun portemonnee gaan voelen. Het is onomstreden dat de individuele consument er primair zelf voor verantwoordelijk is

ervoor te zorgen dat zijn of haar huishoudboekje, nu en later, op orde is. Maar de overheid heeft de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat burgers in staat zijn om deze verantwoordelijkheid te nemen. Oftewel: financiële (on)geletterdheid is een publieke zaak.

Dat heeft in de eerste plaats te maken met de verschuiving in de ‘democratische driehoek’ (staat – markt – burgermaatschappij) die zich sinds de jaren '80 voltrekt. De overheid trekt zich op steeds meer terreinen terug. De verzorgingsstaat maakt plaats voor een samenleving waarin het primaat bij de markt en de burger komen te liggen. Bij een dergelijke paradigmaverschuiving heeft de overheid niet alleen de plicht om de burger te wijzen op zijn toegenomen verantwoordelijkheid, maar ook om hem te helpen deze verantwoordelijkheid in te vullen. Daarnaast moet de overheid zorgen dat de balans tussen ‘markt’ en ‘burger’ – in dit geval de financiële sector en de consument – in evenwicht is. In de praktijk betekent dit dat de positie van de consument versterkt moet worden. Informatieasymmetrie tussen aanbieders en consumenten is tot op zekere hoogte onvermijdelijk, maar als de balans doorslaat, gebeuren er ongelukken, zo heeft eerder bijvoorbeeld de affaire rondom de woekerpolissen aangetoond en is er op dit moment een actuele kwestie waarover we dagelijks in de media vernemen.

In de tweede plaats is het een taak van de overheid om kwetsbare groepen te beschermen. Het gaat dan vaak om groepen in een sociaal-economische achterstandspositie. Als het even tegen zit, zoals in de huidige recessie, zitten zij vaak in de hoek waar de klappen vallen. Mensen met lage inkomens en een lage opleiding hebben grotere kans om hun baan te verliezen, in een sociaal isolement te geraken en in financiële problemen te komen. Om volwaardig te kunnen participeren in een steeds complexere samenleving, is een aantal basisvaardigheden nodig. Financiële vaardigheden maken daar onderdeel van uit.

Ten derde zijn de maatschappelijke kosten van financiële ongeletterdheid enorm. Om bij het voorbeeld van een problematische schuld te blijven: voor iemand als Evelien is het in de eerste plaats een persoonlijk drama om in een schuldsaneringstraject te zitten. Daarnaast zijn er zeer hoge kosten gemoeid met schuldhulpverlening. Ook zijn problematische schulden een belangrijke oorzaak van schooluitval bij jongeren en van productiviteitsverlies. Uiteindelijk draaien wij als consument en belastingbetaler collectief voor deze kosten op.

In de vierde plaats heeft de overheid tot taak om jongeren via onderwijs op te leiden tot zelfstandige burgers die volwaardig kunnen participeren in de samenleving. Financiële zelfredzaamheid is hiervoor steeds meer een basisvoorwaarde. Door de digitalisering van de samenleving en de opkomst van virtueel geld is het steeds ingewikkelder geworden om grip op je financiën te houden. Het is primair de taak van de ouders om hun kinderen (ook) financieel op te voeden. Daarnaast ligt er een belangrijke taak bij het onderwijs om ervoor te zorgen dat kinderen leren met geld om te gaan. Want ook hier geldt: jong geleerd is oud gedaan.

Tenslotte is financiële educatie een belangrijk instrument in het economisch beleid van de overheid. In de huidige recessie gaat de discussie vooral over het hervormen van het financiële stelsel. De rol van de consument dreigt daarbij te worden ondergesneeuwd. Het gaat hierbij niet zozeer om de vraag of de consument medeschuldig is aan het ineensstorten van het systeem, maar wel om de vraag hoe het vertrouwen van de consument kan worden hersteld. Immers, vertrouwen is de motor van de economie. Het is gunstig voor de economie als mensen verstandig met geld omgaan. Uit recent onderzoek (zie Publieksmonitor Wijzer in Geldzaken) blijkt bijvoorbeeld dat mensen met spaarzin minder last hebben van de economische crisis en ook met meer vertrouwen de toekomst tegemoet zien. Wie in de afgelopen jaren een appeltje voor de dorst heeft gespaard hoeft nu minder op zijn uitgaven te beknibben en helpt daarmee de economie uit het dal. Goed financieel beheer heeft met andere woorden een dempend effect bij economische achteruitgang. Als financiële (on)geletterdheid een publieke verantwoordelijkheid is, dan is vervolgens de vraag hoe de overheid deze verantwoordelijkheid dient in te vullen. Hiervoor zijn grofweg twee mogelijkheden, die elkaar wederzijds versterken: via de aanbieders en via de burgers. Het beleid voor aanbieders van financiële producten en diensten richt zich vooral op het stellen van regels en het houden van toezicht op deze regels. Op dit gebied is de afgelopen jaren veel gebeurd. Zo zijn er strengere regels gekomen voor kredietreclames, zijn de regels voor (provisie)

transparantie aangescherpt en is het toezicht op tal van terreinen verbeterd; om maar een paar voorbeelden te noemen.

Voor burgers moet het beleid zich richten op het vergroten van bewustzijn, kennis, vaardigheden en motivatie, zodat zij bewuster financiële beslissingen nemen. Naast de overheid heeft ook het bedrijfsleven hier een verantwoordelijkheid. Meer dan ooit is de financiële sector zich ervan bewust dat ook zij uiteindelijk gebaat is bij een klant die verstandige keuzes maakt en producten kiest die aansluiten bij zijn persoonlijke situatie. Overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties geven aan deze gezamenlijke verantwoordelijkheid invulling middels het platform CentiQ, Wijzer in Geldzaken. Hierin bundelen zij hun krachten om het financiële inzicht en de financiële vaardigheden van Nederlanders te vergroten. Dat dit geen eenvoudige opgave is, staat buiten kijf. Gedragsverandering is ingewikkeld en vergt een lange adem. Daarnaast is geld een moeilijk onderwerp, zeker in het Calvinistische Nederland. Daar komt ook nog eens bij dat een deel van de doelgroep lastig te bereiken is. Dit vraagt om een aanpak op meerdere fronten tegelijk. Er moet parallel worden ingezet op bewust-wording, kennis en inzicht, attitude en vaardigheden.

Elk thema en elke doelgroep vragen om een eigen aanpak. Vandaar dat de partijen in het platform projecten initiëren, gericht op specifieke thema-doelgroep-combinaties. Een paar voorbeelden ter illustratie. Een aantal banken werkt aan digitale huishoudboekjes waarmee mensen via internetbankieren inzicht in en overzicht over hun inkomsten en uitgaven krijgen. ROC Mondriaan in Den Haag lanceert deze maand een cursus Wijzer in Geldzaken voor laaggeletterden. Hogescholen in diverse regio's houden pensioensprekuren, waar mensen terecht kunnen met vragen over hun pensioen. Het Nibud ontwikkelde een workshop omgaan met geld voor migranten. Op 15 scholen starten dit najaar pilots die tot doel hebben te bezien hoe het thema omgaan met geld het beste kan worden geïntegreerd in het curriculum.

Al deze projecten en initiatieven hebben een gezamenlijk doel, namelijk ervoor te zorgen dat mensen leren om beter met geld om te gaan. Financiële ongeletterdheid is een hardnekkig probleem, dat een langetermijninspanning vergt van bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en – last but not least – de overheid.

Olaf Simonse is econometrist en werkzaam bij het ministerie van Financiën als projectleider van CentiQ, Wijzer in Geldzaken.